

ЄВРОПА В УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА-ТЕКСТАХ: «УЧИТЕЛЬ», «НАЧАЛЬНИК», «СУСІД»...

У статті розглядається концепт ЄВРОПА в українському політичному дискурсі. Показано роль метафори міжособистісних відносин (Учитель – Учень, Начальник – Підлеглий, Сусіди) на тлі політичної метафори спорідненості, пов'язаної з Росією.

Ключові слова: *Європа, політичний дискурс, концептуальна метафора, семантика.*

В статье рассмотрен концепт ЕВРОПА в украинском политическом дискурсе. Продемонстрирована роль метафоры межперсональных отношений (Учитель – Ученик, Начальник – Подчиненный, Соседи) на фоне политической метафоры родства, связанной с Россией.

Ключевые слова: *Европа, политический дискурс, концептуальная метафора, семантика.*

The article subject matter is the concept of Europe in Ukrainian political discourse. The author shows the role of interpersonal relations metaphor (Teacher – Student, Boss – Subordinate, Neighbours) versus kinship metaphor associated with Russia.

Key words: *Europe, political discourse, conceptual metaphor, semantics.*

Відомо, що Європа відіграла та відіграє вирішальну роль у формуванні та підтримці національної ідентичності України. У зв'язку зі створенням та розширенням Європейського Союзу (ЄС), який ототожнює себе з Європою взагалі – і в плані мовного узусу, тобто вже узвичаєного способу називання країн Європейського Союзу *Європою* без жодних обмежувальних уточнень, і в плані власної когнітивної репрезентації – наш *європейський орієнтир* змінює обриси та змістове забарвлення.

Існування ЄС як модусу Європи вимагає ретельного осмислення і когнітивного освоєння. Перебування України, що географічно належить до Європи, за межами ЄС, тобто за межами *Європи* в її новому розумінні, спричиняє когнітивний дисонанс. Натомість в Україні виразно бракує як загальної обізнаності, так і спеціальної рефлексії щодо згаданих змін, які потребують уваги не тільки у політичному, а й у ширших вимірах – зокрема лінгвістичному. Зміни у розумінні природи соціальної взаємодії, які відбуваються останнім часом, перенесення уваги на інтерпретаційний бік процесів комунікації, підвищують при аналізі медіа-текстів значення лінгвістичних підходів, особливо тих, що пов'язані із розвитком семантики.

Метою статті є аналіз концепту ЄВРОПА у сучасному українському політичному дискурсі. Політичний дискурс являє собою водночас і дзеркало, що відбиває рівень соціальної рефлексії щодо того чи іншого поняття, й інструмент для формування нових поняттєвих зв'язків та конструювання концептуальних схем. Аналіз того, що пишуть і говорять про Європу та ЄС українські політики, політичні експерти та журналісти, дає змогу встановити набір стійких та відтворюваних моделей репрезентації Європи. Важливо, що журналісти та експерти не тільки описують, але коментують та інтерпретують дії й учинки політиків, і в такий спосіб є якщо не авторами, то повноправними співавторами політичної реальності [14]. Дедалі більше поширення отримує поняття «медіатизованої політики», у якому переосмислюється співвідношення між політикою й медіа. Це співвідношення трансформується й веде до перебудови структури політичного дискурсу [8].

Щодо стану розробки проблеми, то нам відомо принаймні про кільканадцять праць, присвячених формуванню медійного образу ЄС, які почали з'являтися з початку 90-х рр. внаслідок бурхливого процесу розширення ЄС [1; 3; 7; 9; 13; 15] та ін. На українському

матеріалі була виконана кандидатська дисертація, захищена у Львові за фахом «журналістика» [4].

Методологія цієї праці спирається на підхід до ідентичності як до комунікативно-дискурсивного феномену, що має соціально-символічну природу [6]. Аналіз побудований на положеннях теорії концептуальної метафори Лакоффа–Джонсона [10] і проведений із застосуванням методів аналізу медійного дискурсу [12] та техніки лексико-семантичного опису.

Матеріалом дослідження слугував укладений О.В. Богомолвим та Г.М. Яворською електронний корпус текстів та слововживань на теми Європи та європейської інтеграції в українських медіа за період 2001–2007 рр. У процесі відбору аналізованого матеріалу було охоплено видання різного політичного спрямування, включаючи також новомедійні засоби масової комунікації. Фактор політичного спрямування того або іншого видання у ході дослідження конкретних висловів і тверджень на теми Європи окремо не враховувався (на відміну від уже існуючих праць, присвячених формуванню медійного образу ЄС), – частково через брак чіткої та зрозумілої політичної диференціації українського медійного простору, де загальноприйняті ознаки (наприклад, протиставлення ліберальних та консервативних видань) часто не спрацьовують, але насамперед через загальну зорієнтованість дослідження на виявлення глибинних концептуальних схем, реалізація яких не залежить безпосередньо від тих або інших політичних уподобань, а є результатом лінгвістично та культурно зумовлених уявлень, більш стійких і водночас набагато менш явних, ніж ті або інші політичні погляди.

1. Європа як Особа

Концептуальна метафора представлення нації або політичного утворення як особи належить до дуже поширених. Вона спирається на давню метафору спільноти як тіла (франц. *le corps social*). З персоніфікацією спільноти маємо справу у висловленнях, переносна, умовна природа яких залишається непомітною. Так, державі (*nation*), так само як міждержавним утворенням (НАТО, ЄС, тощо) регулярно приписується здатність не тільки діяти, але здійснювати ментальні операції (*вважати, вирішувати, мати наміри*), мати почуття, зберігати пам'ять, говорити тощо – напр.: *США прийняли рішення розпочати бойові дії в Іраку; Росія проголосила про свої наміри приєднатися до Кіотського протоколу; Америка розчарована недотриманням демократичних стандартів; ЄС відмовляє Україні у наданні європейської перспективи* [5]. Людина (особа) представлена в мові в трьох основних вимірах – фізичному, ментальному та соціальному. Відповідно в нашому матеріалі фіксуємо ці три варіанти метафоризації Європи у вигляді особи.

Тілесний аспект метафоризації Європи представлений в українському політичному дискурсі обмежено. На відміну від англомовних текстів, що створюються всередині ЄС, у нас існує лише кілька прикладів реалізації цієї схеми. При описі розширення ЄС говориться про її (не)здатність *перетравити* нові країни члени ЄС та пов'язані з ними проблеми: *І не варто помилятися, що раціональна Європа, яка досі перебуває у стані «перетравлення» проблем, породжених недавнім розширенням, буде менш прагматичною у своїх стандартах, аніж, наприклад, Росія.*

Як бачимо, ментальна характеристика – *раціональна Європа* та її тілесні функції (*перетравлення*) виступають поряд. Тілесність Європи в українських текстах показово обмежена виключно системою травлення. Натомість в англомовних текстах на теми європейської інтеграції наявна детальніше розроблена метафора Європи як тіла, у неї наявні корпус, хребет, плечі, обличчя і т.п. [2].

До цього ж варіанту реалізації метафори персоніфікації належить сполучення *сита Європа*: *І якщо сита Європа думає, що все і далі буде так само, то вона глибоко помиляється.* Як бачимо, нинішні запозичені метафоричні схеми (*перетравлення* > англ. *to digest*) підтримуються давнішими моделями радянської доби, згідно з якими ознака 'ситості' притаманна буржуазії і Заходу. Критика буржуазії, не тільки в радянському, але й у загальноєвропейському контексті, регулярно пов'язана з образом споживання їжі (від віршів Маяковського – *Ешь ананасы, рябчиков жуй, день твой последний приходит буржуй* – до розгорнутих епізодів з їжею у фільмі Бунюеля «Скромна чарівливість буржуазії»). Уявлення

про *ситість* як про соціальну ознаку, що виявляється також у зовнішньому вигляді (пор. *вгодований, гладкий, ситий* у значенні «товстий») представників забезпечених прошарків суспільства, поряд з негативною оцінністю містить виразні конотації бездуховності. Це підтверджують сучасні контексти з критикою новітньої української буржуазії. Пор.: *Київ. Книжковий ринок "Петрівка". Біля торгового рундука стоять двоє вгодованих тупів. Задоволеним ситим оком озирають свій ринок. Все чудово, все схоплено, навколо – суціль мотлох на "раадном языке", жодної української книжки.*

Із ментальних характеристик Європі в українських медійних текстах крім раціональності та конотованої до ситості байдужості приписується також хитрість: сполучення *хитра Європа*.

У соціальному вимірі Європа часто описується як родина, а країни-члени ЄС, як *члени європейської родини*. На основі репрезентації Європи як соціального суб'єкта вибудовується широко представлена в українських медіа-текстах метафорична схема між персональних відносин. Проаналізований матеріал дає можливість встановити кілька варіантів наповнення схеми міжперсональних відносин. Насамперед, це ті випадки, коли відносини з ЄС концептуалізуються як відносини з особою, вищою за соціальним статусом. У цих схемах Європа виступає як особа, що має авторитет (тобто є носієм владного домінування).

2. УЧИТЕЛЬ – УЧЕНЬ

Ця схема метафоричної концептуалізації відносин з Європою є традиційною. Європа, принаймні з 19 століття, подавалася у публіцистичних та художніх текстах як джерело отримання нових знань, у Європи потрібно вчитися, а Україна виступає по відношенню до неї в ролі учня. Показовою з цього погляду є ілюстрація до слова **Європа** у словнику Б. Грінченка: *Ми кланяємося новим гуманним ідеям, які давно розійшлися по Європі й ледве оце добираються до нас – Нечуй-Левицький*). У цьому прикладі Європа репрезентована, хоча й іронічно, як особа, що займає соціально вищу – авторитетну – позицію: запозиченим від неї ідеям ми кланяємося.

У наш час Україна постійно *вчиться у Європи – вчиться демократії, політичної культури і т. ін.* Напр.: *Ми вчимося у Європи розуміти традиції, цінності та прагнення інших націй і культур*. Показовою є спроба застосувати з боку української сторони до своїх відносин з ЄС шкільний термін *домашнє завдання*.

3. КЕРІВНИК – ПІДЛЕГЛИЙ

Крім застосування схеми УЧИТЕЛЬ – УЧЕНЬ Європа концептуалізується по відношенню до України також як керівник (начальник).

Україні у цьому випадку належить роль підлеглого. На користь цього свідчать численні конструкції з дієсловом *вимагати* (*ставити вимогу*) Поза тим, ця конструкція часто застосовується у заголовках новин, що додатково підсилює її вагу: *ЄС вимагає від України скасування віз для румунів і болгар; Європа вимагає від Януковича рухатися вперед. ЄС вимагає від України вільного доступу до труби*.

Крім вимог, Європа також дає поради (конструкції з дієсловом *радити* у функції припису щодо поведінки України): *Європа радить Україні "звести до купи" все про мігрантів*. Зрозуміло, що у міжособистісних стосунках ставити вимоги (також у вигляді порад) має право той, хто займає вищу та сильнішу соціальну позицію.

Показово, що подібна поведінка, згідно з українським медійним дискурсом, властива Європі не тільки щодо України: *Європа вимагає від Росії припинити дискримінацію партнерів; Європа вимагає від Лукашенка нових виборів*. Подекуди ЄС та його інститути подаються як суб'єкт, що карає за неправильну поведінку: *Єврокомісія віддає Польщу під суд...а не будуйте автодороги в заповідниках!* (у цьому випадку поведінка Єврокомісії нагадує радше суворого вихователя, або батька, ніж власне керівника чи – як мало б впливати з цього контексту – стража закону).

До того ж типу відносин, хоча й у дещо пом'якшеному вигляді, відсилають конструкції із дієсловом *наполягати*: *ЄС наполягає на аверсному використанні "Одесса–Броди*. Семантична різниця між *вимагати* та *наполягати* полягає у тому, що в першому випадку акцентовано вплив на поведінку адресата (від якого *щось вимагають*), натомість у

другому (*наполягати*) міститься презумпція можливості невиконання вимоги. *Наполягати* також відсилає до ситуації дискусії, а отже не містить відкрито директивного змісту. Показовими з цього погляду є такі випадки, коли за дієсловом *наполягати* стоїть ситуація дискусії всередині ЄС (пор. заголовок: *Європа наполягає на тому щоб надати Україні перспективу членства в ЄС*, а в тексті уточнюється, що йдеться про групу країн Європи, які наполягають на цій позиції всупереч думці представників інших країн ЄС).

Про це ж свідчать приклади, коли діяльність Європи подається як бажання контролювати ситуацію в Україні, нав'язувати щось, тощо. Щоправда в останніх випадках Україна демонструє незгоду з асиметрією стосунків і відкидає її правомірність.

У розглянутій метафоричній схемі Європа реалізує свою владну позицію як носія авторитету за допомогою перформативів – дієслів мовленнєвих актів, які позначають вислів що дорівнює соціальній дії. Європа авторитетно говорить, висловлює свої вимоги, дає поради, розраховуючи на їх виконання тощо. Натомість у межах цієї схеми Україна концептуалізується як особа, що *дослухається* до її порад та вимог (пор. сполучення *дослухатися до Європи*) Ця схема, як свідчать приклади, є традиційною для української репрезентації Європи.

У деяких випадках позиція України (й українців) як особи, що має дослухатися, стає об'єктом незгоди та заперечення, ця особа відстоює право на власну, незалежну думку. Такий варіант ставлення до порад Європи відомий нам давно, хоча в різні часи він набуває різного змісту (від позиції слов'янофільськи орієнтованих народовців 19 ст. до радянського революційного месіанства 20-х рр. 20 ст.). Пор. *Нехай Європа кумкає, у нас своя думка є*, що належить Тичині. Приклад з Тичини є цікавим, зокрема з погляду ототожнення голосу Європи не з членоподільним мовленням, а з кумканням жаби. Своєрідним чином у цій метафорі відбивається перевизначення позицій «вище» – «нижче» як реалізації владних (авторитетних) відносин: за логікою цих рядків *Ми* (українці, люди) переміщуємося у вищу позицію, а *Європа* (що кумкає) опиняється далеко внизу – і в просторовому сенсі, і з погляду класифікації живих істот та речей, представленої у концептуальній метафорі «Великих Сходів Буття» – Great Chain of Being [11].

Загалом субординативна модель відносин з Європою зараз сприймається в Україні як не зовсім справедлива, але не відкидається.

4. СУСІДИ ТА СУСІДСТВО

Найбільш контроверсійною серед репрезентацій метафоричної схеми між персональних відносин є та, у якій Україна та Європа представлені у вигляді сусідів, а точніше Україну названо сусідом ЄС. Ця схема та відповідні позначення ввійшли до обігу у зв'язку із прийняттям Європейським Союзом у 2004 р. так званої «Європейської політики сусідства» (European Neighbourhood Policy), у межах якої нині розглядаються відносини ЄС з Україною. Реакція України на цю політику була загалом негативною – статус сусідства не без підстав оцінили як такий, що не відповідає меті євроінтеграції України з перспективою набуття в майбутньому повного членства в ЄС. Серед представників різних політичних сил виявилася дивна злагода щодо негативно-іронічного ставлення до статусу сусідства. Причина цього, на наш погляд у семантиці та конотаціях номінацій *сусідство*, *сусід*, які ніколи до того не використовувалися у офіційних дипломатичних стосунках, і крім того, мають виразне «приземлено-побутове» забарвлення. *Сусід* у нас не сприймається як офіційна особа, може, ще й тому багато хто з українських політиків оцінив цю ініціативу як *несерйозну*. Загалом, історія сприйняття цього терміна в Україні є одним з найвиразніших прикладів міжкультурного і міжмовного нерозуміння, здатного безпосередньо й негативним чином позначитися на міжнародних відносинах.

Слід підкреслити, що винесене у заголовок документу ЄС позначення “сусідство” має – відповідно до вихідного англійського терміна *neighbourhood* – насамперед просторове значення. Це не так форма відносин з тими, хто живе поруч, а радше саме оточення, у цьому випадку – географічний та політичний простір навколо ЄС. А основна мета документа полягала в тому, щоб накреслити шляхи впорядкування цього простору і забезпечити стабільне існування розширеного ЄС.

Водночас в українській мові *сусідство* – це тип міжособистісних відносин, стосунків між людьми, які живуть поруч. Що ж до значення «простору», головного в англomовному терміні, в українській мові це значення відсутнє. Є, щоправда, прикметник *сусідній*, що означає предмет, який перебуває неподалік, на незначній відстані, однак і тут значення простору як території, що має певну довжину та ширину, не входить до семантики лексеми. Якщо ми говоримо про *сусідній район*, або *сусіднє місто*, територіально-просторова семантика наявна в словах *район*, або *місто*, натомість *сусідній* означає місто або район, що межують з «нашим» містом чи районом. Таким чином, просторова складова поняття 'сусідства' в українській мові лімітована – це семантика 'суміжності' та 'межі'. У сфері метафоричної концептуалізації вона здатна породжувати ідею кордону та роз'єднання, мітки, за якою починається простір «не-нашого» або «чужого». Проблема однак ускладнюється тим, що просторові значення для відповідних українських лексем не є головними. Натомість в них виразно домінує семантика міжособистісних відносин. Однак і тут виникають семантичні та культурно-специфічні ускладнення. З одного боку, відносини між сусідами є симетричними, тобто рівноправними. А отже тут ніби не має виникати колізій, пов'язаних із статусно-рольовою асиметрією, коли Україна щодо ЄС опиняється у ролі учня або підлеглого. З другого боку, сусіди – принаймні в українських культурних сценаріях – перебувають у відносинах жорсткої конкуренції. В інших випадках ці відносини містять виразні конотації байдужості. *Сусід* – у межах української культури – це *чужа людина*. Відтак ми знову опиняємося перед семантикою «чужого», «не-свого».

Можна думати, що автори «політики сусідства» не брали до уваги цих тонких семантичних та культурних відмінностей. На жаль, так само не зауважили цих відмінностей і офіційні українську перекладачі, які мали подбати не про буквальну, а про поняттєву точність і зберегти в українській назві значення навколишнього простору та країн, що входять до безпосереднього оточення ЄС. Адже в англійській мові *neighbourhood* – це позначення ближчого простору, простору навколо свого будинку, відтак воно позначає свій район, свою околицю, а не «сусідні» (в нашому розумінні). За даними Британського національного корпусу англійської мови, *neighbour* «сусід» та *neighbourhood* найчастіше трапляються у спільних контекстах з такими позначеннями як діти, церква, школа. Негативні прояви з боку сусіда – це, насамперед, можливість підглядати. Однак «ворожість» або «байдужість» до стійких характеристик поняття сусіда в англійській мові не входять. Типовими є вживання ту *neighbourhood* (*it's my neighbourhood*), що означає «(ось) місце, де я живу». Водночас, попри усі можливі позитивні конотації і належність до «свого» простору *neighbourhood* – це простір за межами дому. Зважаючи на стійку метафору «Європейського дому» як позначення ЄС, слово *neighbourhood* у своїй семантиці містить ідею вилучення *neighbours* (у нашому випадку – України) за межі ЄС. Хоч як позитивно оцінювати *neighbours*, членами родини, також Європейської (пор. стале позначення країн-ЄС як *European family*), вони не є.

Таким чином, термін *сусідство* не випадково не був сприйнятий в Україні. Засвоєння цього поняття у пропонованому ЄС значенні відбувається вже протягом кількох років, однак до його позитивного сприйняття все ще дуже далеко. Можна впевнено твердити, що форма терміну створила додаткові перешкоди для взаємного розуміння.

В українському політичному дискурсі спостерігалася зміна ставлення до «політики сусідства» від різкого заперечення на початку (*Водночас, ми й надалі закликаємо Єврокомісію та ЄС не обмежуватися у відносинах з Україною політичними рамками сусідства. Сусід – це не член родини. Ми не можемо сприйняти цього терміну в його символічному значенні* – з інтерв'ю Президента Л. Кучми, квітень 2003 р.) до ледь прихованої іронії наразі: *Яценюк поїде налагоджувати сусідство в ЄС*. Але і в сучасних контекстах так само проглядає стійка настанова на сприйняття слова *сусідство* крізь призму відносин між сторонами – адже *налагоджувати* (за нормами української мови) можна *відносини*, а не даність, якою є *сусідство* як «проживання поруч».

5. СУСІДСТВО vs. БРАТЕРСТВО (між Європою та Росією)

Зміст концептуальної схеми «сусідство» в її українській реалізації стає виразнішим, якщо зіставити її з метафорою спорідненості у політичних текстах. Як сказано у наведеному вище прикладі, *Сусід – це не член родини*. У схемі міжперональних відносин сусід не тільки

оцінюється нижче, ніж член родини, але й виявляється протиставленим родині як «чужа» особа. Якщо ж метафорична модель спорідненості щодо Європи спрацьовує, то Україна виступає в ній виключно у ролі *бідного родича*, якого Європа не хоче *пустити на поріг, відчинити двері* і т.п. Вона підтримується й сучасними висловами представників Євросоюзу, в яких часто фігурують двері (пор. суперечку всередині ЄС на тему *не закритих, причинених чи відкритих дверей* для України. Пор, напр., заяву німецького міністра Г. Глосера від 3 вересня 2007 р. – “*Вона [політика сусідства] не відкриває жодних дверей*” (It doesn't open any doors).

Для українського політичного дискурсу це протиставлення сусіда членові сім'ї сприймається як образливе не лише на тлі не залучення до *Європейської родини*, але й на фоні тривалого функціонування метафор спорідненості у ролі вираження найвищого ступеня довіри та щільності політичного зв'язку щодо суб'єктів колишнього СРСР (республік, що входили до його складу) та у зв'язку з нещодавньою деконструкцією подібних схем.

У політичному дискурсі радянського періоду терміни спорідненості вживалися як формульне офіційне (й офіціозне) позначення характеру зв'язків між народами, що населяють Радянський Союз, що подавалися як *сім'я (дружна сім'я народів)*. У цій метафоричній схемі концепт дружби міг виступати на поверхневому рівні окремо від сім'ї (порівн. назва журналу «Дружба народів»), однак і в цьому випадку малася на увазі дружба членів родини. Підтвердженням цього може служити той факт, що відносини між народами СРСР не позначалися в прикметникових конструкціях як *дружні (*дружній український/російський/казахський народ* – так в радянські часи сказати було неможливо). Цей термін використовувався винятково для *закордонних* країн і народів, але не усередині країни. Усередині члени *радянської сім'ї народів* були зв'язані *братніми* відносинами (*братній український, білоруський, грузинський, вірменський, узбецький* і т.д. *народ*), рідше вони з'являлися як *сестри (Україна й Росія нерозлучних дві сестри)*. Остання можливість була обумовлена граматичними характеристиками назв тодішніх республік – позначення жіночого роду (*Україна, Білорусія, Грузія* й т.п.) могли в принципі метафоризуватися як *сестри*, тоді як позначення чоловічого роду (*Узбекистан, Таджикистан*) – ні. Втім, це обмеження стосувалося тільки словесних текстів. Наскільки можна судити, на рівні образотворчого подання *братерства народів* (у скульптурі, живопису, графіці) всі 15 республік цілком могли бути зображені у вигляді жінок (дівчат). Хоча тут, мабуть, спрацьовував жіночий рід слова *республіка* й той факт, що в слові *братерство* гендерна ознака нейтралізується.

Епітет *братній* застосовувався також і стосовно народів країн соціалістичного табору (*братній польський народ, братня Польща*). Характерно, що *братній*, мабуть, якимось чином корелював і з позначенням *слов'янський (порівн. братній слов'янський народ)*. Хоча схема приписування ознаки *братній* всім соціалістичним країнам, очевидно, існувала (пор. синонімічні конструкції з генітивом – *народ братньої Польщі, Угорщини, Куби*). Особливу проблему в цьому зв'язку представляє розподіл *братній* і *дружній* для позначення відносин у політичній сфері, які, очевидно, вживалися на той час як чітко регламентовані політичні терміни із чітко позначеною сферою референції, тобто набором народів і країн, які слід було позначати саме так, а не інакше. У цілому, можна помітити, що в радянських текстах епітет *дружній* використовувався для країн третього світу або країн, що не приєдналися (*дружня Індія*), країн арабського Сходу (*дружній Ірак*).

Співчуття й емоційна солідарність наявні в семантиці *дружби*, і це поєднує її із *братерством*. У той же час дружба, попри увесь емоційний та соціальний позитив, позбавлена міцності й постійності братніх відносин, а отже, – у політичних текстах радянської доби – постає як менша цінність порівняно з братерством.

З розпадом Радянського Союзу метафорична модель спорідненості як способу подання відносин між Росією й Україною піддалася активній деконструкції. У радянський період щодо російського народу використовувалося (хоча й досить обмежено) позначення *старший брат*, що згодом в українському дискурсі набуло яскраво вираженого негативного забарвлення. Це стало досить популярним в українській публіцистиці прийомом, що заперечує правомірність претензій Росії на чільну роль відносно України. Що ж до позначення *братній народ*, то воно вживається в іронічних контекстах, які переважно

підкреслюють агресивність Росії стосовно України (порівн. позначення Росії: *наші стратегічні брати*, що імплікує погрозу, а також сполучення *братні танки*).

В інших випадках *братній народ* намагаються замінити поняттям *партнер*, що набуває дедалі більш нейтрального характеру. Незважаючи на те, що протягом 90-х років *партнер* зберігав успадковані від попереднього періоду негативні конотації, пов'язані, зокрема, з обманом і грою, наприкінці 90-х рр. починається поступова зміна семантики слова, що дедалі більше наближується до позначення симетричних відносин, які ґрунтуються на рівноправній участі (згідно з етимологією слова *партнер*, що сягає лат. *pars*, родовий відм. *partis частина*).

Однак відмова від метафори спорідненості в її поверхневому вираженні (сполучення зі словом *братній*) або навіть різка іронія, ще не означають, що ця схема перестала бути актуальною. По-перше, вживання словосполучення *братній народ* стосовно Росії, хоча б навіть у негативно-іронічному сенсі, є відтворенням тієї ж метафори. Іншими словами, *поганий брат* не перестає від того бути братом. В інших випадках деякі елементи схеми продовжують діяти в прихованому вигляді. Наприклад у висловленні попереднього Президента України: *Росія була, є й буде нашим партнером*, незважаючи на вживання слова *партнер*, зберігається та ж базова метафора кровної спорідненості, оскільки тільки кровний родич залишається таким незалежно від будь-яких обставин. Дійсно, *рідний брат* був, є й завжди буде братом, а *партнерами* не народжуються й не обов'язково залишаються назавжди.

Підсумовуючи, слід відзначити ще один, досить недавній засіб представлення в українському політичному дискурсі відносин з Росією, що виглядає досить промовисто власне на тлі розглянутих колізій у представленні відносин з Європою. Маємо на увазі вживання назви *сусід* (*північний сусід*, *північно-східний сусід*) на позначення Росії, що супроводжуються переважно негативною оцінкою та конотаціями агресивності й небезпеки: *Від сьогодні північний сусід заборонив ввезення українських молокопродуктів та іншої тваринної продукції. Це найбільший удар по наших виробниках твердого сиру. Або: Поки в Києві тривають міжусобні політичні війни, наш північно-східний сусід поволі захоплює Україну; Про актуальність проблеми територій знову заговорили після того, як наш північно-східний сусід зазіхнув на Північний полюс і т.п.* Залишаючи осторонь смисл географічного епітету, зазначимо, що слово *сусід*, попри пряме значення просторової суміжності (тобто позначення суміжної держави), має у даному випадку також чітку «анти-родинну» спрямованість, підкреслюючи відмову від розгляду Росії у термінах спорідненості і пов'язаних з ними «братерських» концептуальних схем. Не можна виключати, що цьому непрямим чином посприяла й «Європейська політика сусідства».

І нарешті, приклади «боротьби» з попередніми – радянськими – метафоричними схемами – демонструють, що іронія та негативне забарвлення не є дієвими механізмами «деконструкції». Вони придатні лише на початкових етапах, коли відбувається усвідомлення звичних та непомітних концептуальних схем та відмова приймати їх та відповідні позначення (напр. формулу *братні народи*) як щось самозрозуміле. Введення до старої концептуальної схеми заперечення насправді не відміняє її, а знову, хоча і в іншій модальності, відтворює (*поганий брат* залишається *братом*). З цього випливає, що зміна концептуалізації відбувається не шляхом модифікацій, а шляхом заміни попередніх схем, появи поруч з ними нових засобів концептуалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ключко Н. Н. Образы Европы в современных национальных дискурсах (на примере антропоморфной метафоры) / Н.Н. Ключко // Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. Современная политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2006. – С. 213–226. (<http://www.philology.ru/linguistics1/klochko-06a.htm>).
2. Кравченко В. Л. Роль метафори персоніфікації у представленні концепту *Європа* (на матеріалі англомовного євроінтеграційного дискурсу) / В. Л. Кравченко // Вісник КНЛУ. – Сер. Філологія. – Т. 8. – № 1. – 2005. – С. 99–105.
3. Кравченко В. Л. Семантичні та лінгвопрагматичні характеристики концепту *Європа* в сучасному англомовному політичному дискурсі : дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. Л. Кравченко. – Київ, 2007.

4. Прихода Я. В. Концепт *Європа* в українській публіцистиці: когнітивно-лінгвістичні аспекти : дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : 10.01.08 «Теорія літератури. Текстологія» / Я. В. Прихода. – Львів 2005.
5. Яворська Г. Політична риторика та реалії європейської інтеграції / Галина Яворська // Віче.– 2002.– № 7 (124).– С. 66–71.
6. Яворська Г. М. Лінгвістика в дослідженні міждисциплінарних об'єктів (до аналізу колективних ідентичностей) / Г. М. Яворська // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: зб. наук. статей. – Київ: Вид. центр КНЛУ. – 2006. – С. 46–59.
7. Chilton P., Pyin M. Metaphor in political discourse: The case of the 'Common European House' – Discourse and Society. – 1993. – V. 4(1), pp 7–31.
8. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. – London, 1995.
9. Hellsten, I. Door to Europe or Outpost towards Russia? Political metaphors in Finnish EU-journalism// Koivisto, Juha, Lauk, Epp (Eds.) Journalism at the Crossroads. Perspectives on Research. Tartu University Press, 1997, pp. 121–141.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago–London: The University of Chicago Press. – 1980.
11. Lakoff G., Turner M. More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor. – Chicago: The University of Chicago Press. – 1989.
12. Wodak, R. Busch B. Approaches to media texts // John Downing; Denis McQuail; Philip Schlesinger; Ellen Wartella (eds.) Handbook of Media Studies. – Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 2004. – Pp. 105–123.
13. Wodak, R., Weiss, G. Visions, Ideologies and Utopias in the Discursive Construction of European Identities: Organizing, Representing and Legitimizing Europe // M. Putz, J. van Aertselaer, & T. A. van Dijk (Eds.), Communicating Ideologies: Multidisciplinary Perspectives on Language, Discourse and Social Practice Frankfurt am Main: Peter Lang. – 2004. – Pp. 225–252.
14. Yavorska G. From LIFE to GAME: A Conceptual Shift in Mediatized Politics // Recent Trends in Language and Literature Studies: Insights and Approaches. Abstracts. – KNLU, Kyiv, 2005. – Pp. 58–50.
15. Zbierska-Sawala A. The Conceptualisation of the European Union in Polish Public Discourse, 2002–/2003 Journal of . of multilingual and multicultural development. Vol. 25, No. 5/6, 2004.

Одержано редакцією 04.09.2008

Прийнято до друку 17.11.2008

УДК 811.161.73

В. П. Мусиенко

ИЗ ИСТОРИИ РУССКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ТОЛКОВАНИЯ СВЯЩЕННОГО ПИСАНИЯ

У статті виокремлено головні етапи тлумачення Священного Письма в російській православній традиції. На прикладі тлумачень С. Аверинцева визначені можливі напрями аналізу коментарів темних місць Священного Письма.

Ключові слова: герменевтика, Священне Письмо, С. Аверинцев.

В статье выделены основные этапы толкования Священного Писания в русской православной традиции. На примере толкований С. Аверинцева определены возможные направления анализа комментариев темных мест Священного Писания.

Ключевые слова: герменевтика, Священное Писание, С. Аверинцев.